

Марина В'ячеславівна Джафарова,

доктор юридичних наук, професор,

Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра адміністративного права та процесу;

<https://orcid.org/0000-0002-5461-4070>,
e-mail: tehid7777@gmail.com

**ПРИНЦИПИ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА В НОВІТНІХ
УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ: НАУКОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Статтю присвячено науково-теоретичному дослідженню сучасної системи принципів адміністративного судочинства в оновлених умовах розвитку української держави, виходячи з потреб якісного забезпечення та реалізації законних прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин. Проаналізовано нормативні приписи адміністративно-процесуального законодавства, положення доктрини адміністративного процесуального права щодо визначення сутності і значення основних засад, які, з одного боку, визначають характер, побудову, соціальну спрямованість і основні властивості правового регулювання цієї галузі права, а з іншого – створюють належні організаційні та функціональні умови для реалізації адміністративно-процесуальної діяльності учасників судового процесу та адміністративного суду. Сформульовано наукові висновки з обраної тематики, корисні для теорії адміністративного процесуального права в цілому.

Ключові слова: принципи, адміністративне судочинство, Кодекс адміністративного судочинства України, судовий процес, адміністративно-процесуальне законодавство.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Проблематика розроблення та функціонування дієвих правових механізмів захисту суб'єктивних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб залишаються актуальними з моменту набуття Україною незалежності і дотепер. Серед усіх способів захисту прав та інтересів громадян найбільш ефективним і таким, що характеризується реальним ступенем надійності, слід визнати судовий спосіб захисту, орієнтований на стандарти і правила, розроблені світовою практикою здійснення правосуддя. Положення про право приватних осіб на судовий захист міститься у ст. 8 Загальної декларації прав людини (1948), у ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (1950), у ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966), відповідно до якого воно знайшло своє нормативно-текстуальне закріплення в ч. 1 ст. 55 Конституції

України: «Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових та службових осіб»¹.

У статті 5 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) право на судовий захист закріплено як право на звернення до адміністративного суду разом із способами такого захисту. Зокрема, ч. 1 ст. 5 КАС України гарантує кожній особі правову можливість звернутися до адміністративного суду в порядку, встановленому Кодексом, якщо вона вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси з проханням про їх захист². Судовий захист у формі адміністративного судочинства забезпечується системою процесуальних дій адміністративного суду та учасників судового процесу, які ґрунтуються на основних засадах адміністративного судочинства, визначених законодавцем у нормах КАС України.

Стан дослідження проблеми

У різний час безпосередньо питанням вивчення тих чи інших принципів адміністративного судочинства присвячували свої праці такі дослідники, як С. В. Потапенко, С. А. Бондарчук, О. О. Гаврилюк, М. Д. Кухар, І. Ю. Задорожна, Є. О. Жукова, А. О. Рибченко, М. М. Лученко, О. А. Мілієнко та ін. Вочевидь, що напрацювання та наукові висновки учених суттєво вплинули на формулювання концептуальної позиції щодо змісту та сутності принципів адміністративного судочинства. Водночас неодноразові доповнення або зміни в чинному адміністративно-процесуальному законодавстві ставлять на порядок денний питання щодо перегляду наукових підходів стосовно з'ясування їх сутності, змісту та функціонального призначення в регулюванні процесуальної діяльності суду та учасників судового процесу під час розгляду та вирішення публічно-правових спорів.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є поглиблення знань про суть і зміст принципів адміністративного судочинства на сучасному етапі розвитку адміністративного процесуального права. Для досягнення окресленої мети

---

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254r/96-вр> (дата звернення: 10.02.2023).

² Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.05.2005 № 2747-IV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 10.02.2023).

потрібно вирішити *завдання*, яке полягає у з'ясуванні ступеня наукової розробки проблеми визначення принципів адміністративного судочинства з подальшим формулюванням теоретичних положень і практичних висновків, спрямованих на розвиток теорії адміністративного процесуального права.

Наукова новизна дослідження

У статті запропонований авторський науковий підхід до розуміння поняття й ознак принципів адміністративного судочинства з урахуванням оновлених правових і соціально-економічних умов, які склалися сьогодні в Україні.

Виклад основного матеріалу

Вихідне значення для ґрунтовного розуміння досліджуваного явища має традиційний термін «принцип». Розглянемо правову природу цієї категорії, спираючись на довідкові джерела, надбання теоретиків права та вчених-адміністративістів. Так, довідкові видання, наприклад, використовують такі позначення для розкриття змісту вказаного явища: «... походить від латинського слова (*principium*) – це вихідне, керівне переконання, яке зумовлює норми поведінки» [1, с. 762]; «особливість, покладена в основу формування або здійснення чого-небудь; переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті; основне, вихідне, керівне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку тощо» [2, с. 762]. Як бачимо, термін «принцип» розглядається для позначення чогось «основного», «вихідного», «керівного» і наділяється при цьому універсальністю, загальною значущістю та обов'язковістю.

У загальній теорії права спроби щодо вироблення більш-менш загальноновизнаного поняття тривають донині, незважаючи на величезну кількість тлумачень цієї дефініції. Водночас домінуючим є положення, згідно з яким «принципи права – це такі правові явища, які безпосередньо пов'язують зміст права з тими закономірностями суспільного життя, на яких ця правова система побудована і які вона закріплює. Сама ця залежність зумовлює характер правотворчості, зміст правових норм, способи і методи реалізації права» [3, с. 20–21]. Принципи права охоплюють не лише певні норми, відносини, ідеї, тобто правову матерію. Вони надають останній збалансованості, узгодженості та логічності. Без правильного й точного усвідомлення змістовного навантаження цієї дефініції практично неможливо зрозуміти суть правової системи та її ключових елементів.

Щодо судового процесу, то принципи виступають найбільш загальними правилами поведінки певного характеру: вони прямо передбачені в законі; звернені до всіх учасників процесу; мають загальнообов'язковий характер; забезпечуються засобами державного примусу;

мають правовий механізм реалізації. Їх втілення в судочинство надає йому якості правосуддя та, навпаки, їх ігнорування веде до порушення права на судовий захист, а отже, до неправомірності рішень суду [4, с. 69]. Дійсно, у судовій практиці принципи окреслюють керівні підходи до відправлення судочинства, відображають закономірності його функціонування та розвитку, сприяють правильному тлумаченню норм процесуального законодавства і виступають підґрунтям для застосування аналогії права. При цьому будь-який вид юридичного процесу характеризується конкретними провадженнями, стадіями та етапами розгляду судових справ із чітко визначеними завданнями та цілями, певним колом учасників процесу, юридичними наслідками та особливим процесуальним оформленням. Таким чином, принципи не лише формують загальні підстави, умови та процедури відправлення правосуддя, вони також чітко визначають межі процесуальних можливостей учасників судового процесу та суду, у найзагальнішому вигляді визначають організаційні та функціональні умови розгляду тих чи інших видів судових справ.

Слід наголосити, що принципами повинні визнаватися лише такі керівні правила та вимоги, які протягом певного часу не піддавалися суттєвим змінам. Як слушно наголошує із цього приводу А. М. Колодій, «у межах правоутворення можуть зароджуватися нові правові принципи, які еволюційним шляхом відмінюють дію застарілих, не актуальних на цей час принципів» [5, с. 42].

У більшості наукових підходів також робиться акцент на тому, що принципи будь-якого виду судочинства являють собою зразок або еталон, навколо якого повинні будуватися норми процесуального законодавства. Крім того, такі нормативні вимоги, які впливають із самої правової природи судової влади або з форми її реалізації, безпосередньо відбивають характерні риси процесуального права, віддзеркалюють його зміст. Без основних або вихідних засад неможливо усвідомити необхідність вдосконалення процесуального законодавства, встановити сутність процесуального права як особливого соціального регулятора.

Слушним варто визнати твердження С. А. Бондарчук, яка розглядає принципи адміністративного судочинства як основні нормативно-керівні положення, що об'єктивно існують і закріплені в нормах процесуального законодавства та відповідно до яких здійснюється і розвивається адміністративне правосуддя [6, с. 60]. Їхня сутність полягає в тому, що вони зумовлюють процесуальну модель судового розгляду справи, забезпечують вирішення правового конфлікту відповідно до прийнятих у цьому суспільстві стандартів щодо прав людини [7, с. 277]. Такі наукові позиції дозволяють вести мову про принципи адміністративного судочинства як найбільш основні,

непорушні правила-орієнтири, що визначені в нормах КАС України та покладені в основу процесуальних дій учасників судового процесу й діяльності адміністративного суду щодо справедливого та законного вирішення підсудних йому публічно-правових спорів.

Безсумнівно, принципи адміністративного судочинства відрізняються від інших явищ правової системи низкою специфічних ознак та особливостей, які в цілому характеризують їх як соціально обумовлені, керівні положення процесуального закону, що закріплено у формі законодавчо визначеної системи норм, які визначають організаційні та функціональні (процесуальні) умови здійснення правосуддя в адміністративних справах.

У продовження вищенаведеного зазначимо, що С. В. Потапенко, розглядаючи шлях становлення та розвитку принципів адміністративного судочинства України, виокремлює такі характерні для них ознаки: 1) ідейна спрямованість; 2) нормативність і текстуальне закріплення; 3) демократичність; 4) дієвість; 5) автономність і визначеність [8, с. 8]. Також М. Д. Кухар доповнює цей перелік такими ознаками, як: 1) направленість на необхідність надання адміністративному судочинству якості справедливого правосуддя в адміністративних справах; 2) поєднання системності та автономності [9, с. 11].

Значна кількість принципів адміністративного судочинства закріплена в Конституції України, Законі України «Про судоустрій та статус суддів» і в КАС України. Усі принципи зафіксовані законодавчими актами, є взаємопов'язаними та взаємоузгодженими і становлять в сукупності цілісну систему, в якій кожен із них відіграє самостійну і функціональну роль, характеризує адміністративне судочинство в цілому, визначає структуру всіх адміністративно-процесуальних норм, стадій того чи іншого адміністративного провадження.

Аналіз вищенаведених висновків та спостережень стосовно змісту досліджуваного явища дозволяє виокремити такі ознаки, що характерні принципам адміністративного судочинства в умовах сьогодення. По-перше, в основі кожного принципу закладена певна ідея, обумовлена соціально-правовими та ідеологічними цінностями суспільного життя, держави і права на цьому етапі розвитку та функціонування; по-друге, принципи мають зовнішній вираз, тобто текстуально сконцентровані в нормах адміністративно-процесуального законодавства та відображають зміст, суть і внутрішню будову адміністративного судочинства, увесь процес динаміки його реалізації; по-третє, принципи здійснюють гарантуючу функцію, оскільки сприяють вирішенню основного завдання адміністративного судочинства – забезпечення належного рівня реалізації та захисту фізичними та юридичними особами своїх прав, свобод та законних інтересів від порушень з боку суб'єктів владних повноважень;

по-четверте, кожний принцип повинен бути логічним та науково обґрунтованим, внутрішньо збалансованим, спрямованим на забезпечення упорядкування правосуддя в адміністративних справах, при цьому не повторювати зміст інших принципів адміністративного судочинства і не суперечити один одному.

За своїм функціональним призначенням принципи адміністративного судочинства утворюють підґрунтя для функціонування механізму адміністративно-процесуального регулювання.

Неможливо також не звернути увагу, що євроінтеграційні процеси, які досі тривають в Україні, передбачають запровадження в усіх сферах життя суспільства та держави європейських вимог і цінностей, зокрема стандартів у сфері відправлення правосуддя. Модернізація нормативно-правового регулювання здійснення адміністративного судочинства повинна відбуватися не лише з урахуванням досягнень сучасної вітчизняної правової науки, а й спиратися на вироблені світовою спільнотою міжнародні стандарти і принципи судочинства. Як слушно зазначає із цього приводу А. В. Хворостянкіна, врахування здобутків європейських держав у сфері судового процесу, правових стандартів, вироблених на загальноєвропейському рівні, дослідження практики Європейського суду з прав людини є необхідними для подальшої розробки і вдосконалення теоретичного та нормативного підґрунтя функціонування адміністративних судів в Україні [10]. Імплементация європейських гарантій справедливого судочинства передбачає їх закріплення в національному законодавстві в різних напрямках, зокрема появу нових принципів, засобів та механізмів реалізації в адміністративно-процесуальному законодавстві.

Сучасне нормативне закріплення низки принципів адміністративного судочинства або, як зауважує законодавець, основних засад знайшло своє відображення в ч. 3 ст. 2 КАС України разом із нормативними приписами про завдання цього виду судочинства. При цьому простежується динаміка розвитку принципів адміністративного судочинства, яка зводиться не лише до автоматичного перенесення певних принципів з одного кодифікованого акта до іншого, а й їх змістовного наповнення. Так, якщо порівняти з попередньою редакцією кодифікованого акта, перелік основних засад, закріплених у КАС України з 2017 року (під впливом фундаментальних правових цінностей, що містяться в Конвенції з прав людини і основоположних свобод), зазнав кількісних та якісних змін. Зокрема, його було доповнено такими принципами, як розумність строків розгляду справи судом, неприпустимість зловживання процесуальними правами, відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення. Тобто можна стверджувати, що сформульовані сьогодні принципи адміністративного

судочинства не є застиглими категоріями, вони розвиваються і змінюються під впливом тих чи інших загально визнаних норм міжнародного права, вимог і стандартів здійснення правосуддя.

Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що під принципами адміністративного судочинства на сучасному етапі розвитку адміністративного процесуального права слід розуміти обумовлені нормами національного законодавства, а також загально визнаними положеннями міжнародного права та стандартами здійснення правосуддя основні керівні засади, які визначають організаційні та функціональні (процесуальні) умови здійснення правосуддя в адміністративних справах, відображені та закріплені у відповідних нормах КАС України.

Список бібліографічних посилань: 1. Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних сполучень / уклад.: А. О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с. **2.** Новий таумачний словник української мови : у 3 т. / уклад.: В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2007. Т. 2: К–П. 962 с. **3.** Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с. **4.** Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Стахура І. Б. Адміністративне судочинство : навч. посіб. Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2014. 596 с. **5.** Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 42–46. **6.** Бондарчук С. А. Принципи адміністративного судочинства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 206 с. **7.** Осіпова О. О. Особливості реалізації принципів адміністративного судочинства під час розгляду спорів із надання адміністративних послуг. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 275–281. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-1-275-281>. **8.** Потапенко С. В. Диспозитивність як принцип адміністративного процесу України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 19 с. **9.** Кухар М. Д. Змагальність як принцип адміністративного судочинства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Херсон, 2014. 22 с. **10.** Хворостянкіна А. В. Європейські стандарти адміністративного процесу // Міністерство юстиції України : офіц. сайт. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_6738 (дата звернення: 10.02.2023).

Надійшла до редколегії 15.02.2023

Прийнята до опублікування 10.03.2023

Dzhafarova M. V. Principles of administrative legal proceedings in modern conditions: scientific and legal aspect

The article is devoted to a scientific and theoretical study of the principles of administrative legal proceedings in the updated conditions of the Ukrainian State development, based on the needs for high-quality provision and implementation of legal rights, freedoms and interests of individuals and legal entities in the field of public law relations. It has been established that the principles of administrative proceedings at the current stage of development of administrative procedural law should be understood as the basic, initial rules which are stipulated by the provisions of national legislation, as well as generally accepted provisions of international law and standards of administration of justice, and which determine the organisational and functional (procedural) conditions for the administration of justice in administrative cases, and which are reflected and enshrined in the relevant provisions of the Code of Administrative Procedure of Ukraine. It has been noted that by their functional purpose, the principles of administrative justice form a stable basis for the functioning of the mechanism of administrative and procedural regulation.

Based on the analysis of the existing scientific developments on this issue, the author supports and further develops the scientific position on determining the characteristic features inherent in the principles of administrative justice in the modern context, namely a) each principle is based on a certain idea, determined by the socio-legal and ideological values of public life, the state and law at this stage of development and functioning; b) the principles have an external expression, i.e. they are textually concentrated in the norms of administrative procedure legislation and reflect the content, essence and internal structure of administrative proceedings, the entire process of the dynamics of its implementation; c) the principles perform a safeguarding function, as they contribute to the main task of administrative proceedings to ensure the proper level of exercise and protection of individuals and legal entities of their rights, freedoms and legitimate interests from violations by public authorities; d) each principle should be logical and scientifically grounded, internally balanced, aimed at ensuring the orderly administration of justice in administrative cases, while not repeating the content of other principles of administrative justice and not contradicting each other.

Key words: principles, administrative proceedings, the Code of Administrative Procedure of Ukraine, court proceedings, administrative procedure legislation.

